140. Прачытайце верш. Які настрой у ім перадаецца?

Вось дык спорт

Калі ты, крот,
так любіш спорт,
ідзі на поле
ці на корт.
А то парыў
увесь гарод
за ноч:
устанавіў рэкорд.

С. Валодзька.

Спішыце. Вызначце тып скланення назоўнікаў.

❖ Падкрэсліце ў назоўніках літары, правапіс якіх трэба правяраць.

Назоўнікі 1-га скланення, іх канчаткі

141. Прачытайце назоўнікі. Да якога тыпу скланення яны адносяцца? Вызначце аснову ў кожным назоўніку. Назавіце апошні зычны асновы.

Мама, вышыня, бабуля, гара, рака, краіна, шырыня, песня, раніца, мука́, нага, каса́, нара, вольха.

Запішыце назоўнікі ў чатыры слупкі па ўзоры.

Узор:	аснова на цвёрды зычны	аснова на мяккі зычны	аснова на зацвярдзелы зычны	аснова на *г, к, х*
	ліса	*вышыня*	*гара*	*рака*
	…	…	…	…

Правообладатель Акадэмія адукацыі

142. Разгледзьце табліцу. Параўнайце канчаткі назоўнікаў 1-га скланення ў розных склонах.

Склон	Аснова			
	на цвёрды зычны	на мяккі зычны	на зацвярдзелы зычны	на *г, к, х*
Н.	*ліс* а	*бабул* я	*гар* а	*рак* а
Р.	*ліс* ы	*бабул* і	*гар* ы	*рак* і
Д.	*ліс* е	*бабул* і	*гар* ы	*рац* э
В.	*ліс* у	*бабул* ю	*гар* у	*рак* у
Т.	*ліс* ой (-ою)	*бабул* яй (-яю)	*гар* ой (-ою)	*рак* ой (-ою)
М.	*(пры) ліс* е	*(пры) бабул* і	*(на) гар* ы	*(у) рац* э

У якіх склонах назоўнікі 1-га скланення маюць аднолькавыя канчаткі? У якім склоне назоўнікі маюць два варыянты канчаткаў? У формах якога назоўніка ў корані адбываецца чаргаванне ***к—ц***?

Вусна праскланяйце назоўнікі *каса, песня, нара, муќа*. Выкарыстайце ўзор скланення слоў, прапанаваны ў табліцы (*каса* → *ліса, песня* → *бабуля, нара* → *гара, муќа* → *рака*).

Канчатак назоўніка залежыць ад націску і ад таго, на які гук заканчваецца аснова.

143. Прачытайце прыказкі. Чаму так гавораць?

1. Адвага гарады бярэ. 2. Бой адвагу любіць.

Спішыце. Знайдзіце ў прыказках назоўнік 1-га скланення. Вызначце склон гэтага назоўніка ў кожнай з прыказак. Абазначце ў ім канчаткі.

ву́ліца

144. Прачытайце тэкст. Падзеі якога часу апісваюцца ў ім? Чаму сабака пайшоў за байцамі? Як ён дапамагаў ім у барацьбе з ворагамі?

Адважны

Гэта было ў час наступлення. **Мы ішлі па вуліцы адной вёскі.** Да мяне прывязаўся вялікі сабака. Чаму ён выбраў менавіта мяне? Ды таму, што я першы кінуў яму кавалак хлеба. Думаў, што сабака правядзе нас да аселіцы і вернецца. Але ён не адстаў, пайшоў разам з намі.

Звер прыжыўся ў нашай роце. Мы назвалі яго Адважны. **Ён навучыўся адрозніваць сваіх ад фашыстаў, хадзіў на баявую ахову.** Адважны не раз выратоўваў салдат ад смерці. *(Паводле І. Муравейкі.)*

Правообладатель Акадэмія адукацыі

асе́ліца — месца вакол паселішча

Выпішыце выдзеленыя сказы, падкрэсліце назоўнікі 1-га скланення. Вызначце іх склон, абазначце канчаткі.

❖ Якія выпадкі выратавання людзей жывёламі вы ведаеце? Пры неабходнасці запытайцеся пра гэта ў старэйшых або знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

145. Да якога скланення адносіцца назоўнік *школа*? Далучыце яго да прапанаваных дзеясловаў. Выкарыстайце, калі трэба, прыназоўнікі.

дзякуем …				
падышоў …		*каля*		
спыніўся …	→	*да*	→	**школа**
працуе …		*па*		
ганарымся …		*у*		
сумуем …				

Запішыце спалучэнні слоў, якія атрымаліся. Выдзеліце канчаткі ў розных формах слова *школа*. Вызначце яго склон.

Узор. *Дзякуем* (ч а м у?) *школ*[е] *(Д.)*, …

З адным спалучэннем слоў на выбар вусна складзіце сказ.

146. Прачытайце. Пастаўце словы ў дужках у тую ж форму, што і выдзеленае слова.

1. Няма смачнейшай **вадзіцы**, як з роднай *(крыніца)*. 2. Гаспадарлівы ні **сцюжы**, ні *(спёка)* не баіцца. 3. **Яду́** на заўтра адкладзі, а *(справа)* сёння зрабі.

4. Гультай за **работу** — мазоль за *(рука)*. 5. Рыбка ў **рацэ**, ды не ў *(рука)*. 6. Бусел глядзіць на **ваду**, а ўглядаецца пад *(вада)*.

Запішыце прыказкі. Вызначце склон назоўнікаў 1-га скланення. Абазначце ў іх канчаткі.

Назоўны, родны і вінавальны склоны

147. Прачытайце спалучэнні слоў і сказы. Знайдзіце ў іх назоўнікі. Да якога тыпу скланення яны адносяцца?

Прыбегла казуля.
падрыхтавалі для казулі
пачаставалі казулю

Пачалася завіруха.
гулялі пасля завірухі
люблю завіруху

Вызначце склон назоўнікаў і назавіце канчаткі.

Якія канчаткі маюць назоўнікі 1-га скланення ў назоўным склоне? У родным склоне? У вінавальным склоне?

Назоўнікі 1-га скланення ў назоўным склоне маюць канчаткі ***-а, -я***; у родным склоне — ***-ы, -і***; у вінавальным склоне — ***-у, -ю***.

148. Прачытайце загадку. З літар, што «схаваліся» на малюнку, складзіце адгадку.

З галінк.. на галінк..
скача, як для пацех..,
спрытна грыбы збірае,
лузгае арэхі.
У. Карызна.

Правообладатель Акадэмія адукацыі

Спішыце загадку. Дапішыце ў словы патрэбныя канчаткі. Вызначце склон назоўнікаў 1-га скланення. Абазначце ў іх канчаткі.

Запішыце назоўнік-адгадку. Вызначце яго скланенне. Утварыце формы роднага і вінавальнага склонаў гэтага назоўніка.

Творчая хвілінка

Дзе ў Беларусі знаходзіцца Музей вавёркі? Што там можна ўбачыць? Пры неабходнасці знайдзіце патрэбныя звесткі ў інтэрнэце.

149. Складзіце спалучэнні слоў па схемах і запішыце іх.

Дзеяслоў + назоўнік у Р. с.	Дзеяслоў + назоўнік у В. с.
жартаваць з → *(дзяўчынка)*, *(сястрычка)*, *(Тамара)*, *(Каця)*	даглядаць → *(унучка)*, *(яблыня)*, *(пасека)*, *(жывёла)*

З адным спалучэннем слоў на выбар прыдумайце сказ.

Будзьце ўважлівыя!

у беларускай мове	у рускай мове
жартаваць з унучкі	подшучивать над внучкой
даглядаць бабулю	ухаживать за бабушкой

150. Прачытайце тэкст. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбным склоне. Як утвараюцца сняжынкі? Дайце назву тэксту.

На тваю *(рукавічка)* ле́гла *(сняжынка)*. Табе стала цікава: адкуль прыляцела маленькая ледзяная

(зорачка)? Можа, з царства самой Снежнай *(каралева)*?

Вучоныя даказалі, што сняжынкі ўтвараюцца не з *(вада)*, а з *(па́ра)*. Яе ўтрымлівае паветра. ***(Пара)* падымаецца высока ў неба.** Там яна ператвараецца ў маленькія льдзінкі. Ільдзінкі сутыкаюцца і чапляюцца адна за адну. **Потым яны падаюць на *(зямля)* прыгожымі зорачкамі. Менавіта такая *(зорачка)* легла табе на *(далонька)*.** *(Па матэрыялах часопіса «Вясёлка».)*

Запішыце выдзеленыя сказы. Вызначце склон назоўнікаў адзіночнага ліку 1-га скланення. Абазначце ў іх канчаткі.

Рм Вусна апішыце сняжынкі. Выкарыстайце патрэбныя прыметнікі з прапанаваных: *белыя, мяккія, прыгожыя, цёплыя, іскрыстыя, дужыя, лёгкія, шырокія, бязважкія, маленькія, крохкія.*

151. З асобных слоў складзіце і запішыце сказы. Змяніце, калі неабходна, формы слоў.

1) Аліна, са, вярталася, школа; 2) дзяўчынка, з, спусцілася, горка, і, сваю, на, вуліца, выйшла; 3) яшчэ, убачыла, здалёк, Аліна, бабуля; 4) яна, дарожка, каля, падмятала, хата; 5) унучка, да, падбегла, бабуля, абняла, яе, за, шыя.

Вызначце склон назоўнікаў 1-га скланення. Абазначце ў іх канчаткі.

❖ Падкрэсліце дзейнік і выказнік у сказах з аднароднымі членамі.

Правообладатель Акадэмія адукацыі

Давальны і месны склоны

152. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце склон назоўнікаў, назавіце іх канчаткі.

радаваўся (ч а м у?) размове
падзякаваў (к а м у?) бабулі
парадаваўся (ч а м у?) сустрэчы
дараваў (к а м у?) дачцэ́

пачуў (у ч ы м?) у размове
сумаваў (п а к і м?) па бабулі
быў (н а ч ы м?) на сустрэчы
засумаваў (п а к і м?) па дачцэ́

Якія канчаткі маюць назоўнікі 1-га скланення ў давальным і месным склонах?

153. Прачытайце назоўнікі 1-га скланення. Вызначце ў іх аснову. Ахарактарызуйце апошні гук асновы.

Крама, песня, вёска, рака, нага, нара.

Пастаўце назоўнікі ў форму давальнага склону па ўзоры.

крама — краме	*песня — песні*	*нага — назе*
сцяна — ...	вішня — ...	страха — ...
лямпа — ...	зямля — ...	кніга — ...
вёска — вёсцы	*рака — рацэ*	*нара — нары*
коска — ...	рука — ...	сястра — ...
міска — ...	мука — ...	дача — ...

Запішыце пары слоў. Выдзеліце канчаткі ў назоўніках у давальным склоне.

Назоўнікі 1-га скланення ў давальным і месным склонах маюць аднолькавыя канчаткі *-е, -і, -ы, -э.*

Назоўнікі з асновай		Канчаткі
на ***цвёрды*** зычны і на ***г, х***		*-е (лямпе, страсе,назе)*
на ***мяккі*** зычны		*-і (песні)*
на ***зацвярдзелы*** зычны		*-ы (нары)*
на ***к***	пад націскам	*-э (рацэ)*
	не пад націскам	*-ы (місцы)*

Апошнія зычныя асновы могуць **чаргавацца:** ***г → з, х → с, к → ц.***

154. Прачытайце верш. Назавіце ў ім словы з памяншальна-ласкальным значэннем. Чаму аўтар часта выкарыстоўвае іх?

Ксюша

Ксюшачка, Ксюшачка,
вось табе падушачка.
Дарагой маёй дзяўчынцы
падбіралі па пярынцы
тыя гусі белыя,
што па лузе бегалі.
Ты заснеш, ты **заснеш**
на сваёй падушачцы.
І не думай у сне
з гусаком падужацца.

П. Панчанка.

Правообладатель Акадэмія адукацыі

Выпішыце выдзеленыя дзеясловы разам з назоўнікамі адзіночнага ліку, якія залежаць ад іх. Пастаўце пытанні ад дзеясловаў да назоўнікаў. Вызначце склон гэтых назоўнікаў, выдзеліце канчаткі.

Узор. *Падбіралі* (п а ч ы м?) *па пярынц*[*ы*] *(М.)*, …

155. Прачытайце тэкст. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму. Якімі суседзямі былі сарока і сава? Чаму?

Суседзі

Сарока і сава — суседзі.

Жывуць яны на адной *(сасна)*: сава ў дупле, а сарока на *(верхавіна)*.

Увечары, калі сарока спаць кладзецца, сава прачынаецца. **Яна крычыць усю ноч, не дае спаць *(суседка)*.**

— Я ж табе адплачу, — злуецца сарока. — Хай толькі дзень настане.

Уранку сава залазіць у дупло. **Тады сарока ўзнімае такі шум, што беднай *(сава)* хоць вушы затыкай.**

І такая калатня ў іх кожны дзень і кожную ноч.

— Ну і суседзі! — смяюцца жыхары лесу. *(Паводле В. Хомчанкі.)*

калатня́ — спрэчка, якая суправаджаецца крыкам, шумам

Запішыце выдзеленыя сказы. Знайдзіце ў іх назоўнікі 1-га скланення. Вызначце іх склон, абазначце канчаткі.

Рм Раскажыце, як паводзяць сябе добрыя суседзі.

156. Прачытайце верш. Якую песню спявалі хвалі для чайкі?

Чайка і хвалі

Хвалі чайку калыхалі,
песню птушцы *(на)*пявалі:
— Люлі-люлі, *(за)*сынай
і прысні марскі наш край,
параходы, караблі,
люлі, люленькі-люлі.
Чайка слухала — *(не)*спала:
рыбу *(ў)*хвалях *(вы)*глядала.

Н. Галіноўская.

Спішыце, раскрываючы дужкі. Вызначце склон назоўнікаў адзіночнага ліку 1-га скланення. Выдзеліце ў іх канчаткі.

Творны склон

157. Прачытайце спалучэнні слоў. Вызначце склон назоўнікаў 1-га скланення, назавіце іх канчаткі.

сустрэўся з сястрой	сустрэўся з сястрою
ганаруся краінай	ганаруся краінаю
захапіліся гульнёй	захапіліся гульнёю
пачаставала дыняй	пачаставала дыняю

Якія варыянты канчаткаў маюць назоўнікі 1-га скланення ў творным склоне? Якія канчаткі пішуцца пад націскам? Якія канчаткі пішуцца не пад націскам?

Правообладатель Акадэмія адукацыі

158. Прачытайце назоўнікі 1-га скланення. Вызначце ў іх аснову. Ахарактарызуйце апошні гук асновы.

Сасна, каша, скрыня, зямля.

Пастаўце назоўнікі ў форму творнага склону па ўзоры.

Сасна — *сасной, сасною*; старана — ...; навіна́ — ... .
Радзіма — *Радзімай, Радзімаю*; балерына — ...; каша — ... .
Чысціня — *чысцінёй, чысцінёю*; зямля — ...; дабрыня — ... .
Песня — *песняй, песняю*; гаспадыня — ...; скрыня — ... .

Запішыце словы. Выдзеліце канчаткі ў назоўніках у творным склоне.

балеры́на

Назоўнікі 1-га скланення ў творным склоне маюць варыянты канчаткаў ***-ой (-ою), -ёй (-ёю), -ай (-аю), -яй (-яю)***.

Назоўнікі з асновай	Канчаткі
на ***цвёрды*** і ***зацвярдзелы*** зычны	пад націскам ***-ой (-ою)*** (*кар*[*ой*], *кар*[*ою*]) не пад націскам ***-ай (-аю)*** (*каш*[*ай*], *каш*[*аю*])
на ***мяккі*** зычны	пад націскам ***-ёй (-ёю)*** (*зямл*[*ёй*], *зямл*[*ёю*]) не пад націскам ***-яй (-яю)*** (*скрын*[*яй*], *скрын*[*яю*])

159. Прачытайце верш. Дапоўніце яго слоўнікавым словам у патрэбнай форме. Пра што марыць Ірына? Над чым яна працуе?

Балерына

На пальчыках ходзіць Ірына.
Ёй хочацца стаць ... .
А кот-балетмайстар вурчыць:
— Вучыся нячутна хадзіць,
як Мурка, суседка мая,
мур-мур... і, вядома, як я.

Н. Галіноўская.

Знайдзіце ў тэксце назоўнікі 1-га скланення. Утварыце ад іх форму творнага склону. Выкарыстайце варыянты канчаткаў.

Спішыце выдзеленыя сказы. Вызначце склон назоўнікаў 1-га скланення, абазначце канчаткі.

Рм Раскажыце, чаму вы хочаце навучыцца ў будучым.

160. Прачытайце тэкст. Назоўнікі ў дужках пастаўце ў патрэбную форму. Вызначце іх склон.

На кухні прыемна пахла ежай. Мама з *(Таня)* прыгатавалі вячэру. Пасярод стала ўзвышалася вялікая міска з *(бульба)*. На талерцы ляжалі бутэрброды з *(каўбаса)* з *(рыба)*. Яны былі ўпрыгожаны *(пятрушка)* зялёнай *(цыбуля)*.

Спішыце, пастаўце патрэбныя знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі. Абазначце канчаткі ў назоўніках 1-га скланення ў творным склоне.

Правообладатель Акадэмія адукацыі

161. Прачытайце. Пастаўце назоўнікі ў дужках у форму творнага склону.

1. Не спяшайся языком, а спяшайся *(справа)*. 2. За *(вада)* і саломінка паплыве. 3. З добрай *(песня)* жыць весялей. 4. Лепей хлеб з *(вада)*, як пірог і мёд з *(бяда)*. 5. І пад белаю *(кашуля)* душа бывае брудная. 6. Хадзі простай *(дарога)*, то не заблудзіш.

Запішыце прыказкі. Абазначце канчаткі ў назоўніках 1-га скланення ў творным склоне.

Назоўнікі 2-га скланення, іх канчаткі

162. Прачытайце назоўнікі. Да якога тыпу скланення яны адносяцца? Вызначце аснову ў кожным назоўніку. Назавіце апошні зычны асновы.

Горад, вучань, лось, гай, палец, дождж, ранак, нос, госць, конь, чай, плывец, мантаж, ельнік, пірог, мох, сон, дом, прамень, рог, урач.

плыве́ц

Запішыце назоўнікі ў чатыры слупкі па ўзоры.

Узор:

аснова на цвёрды зычны	аснова на мяккі зычны	аснова на зацвярдзелы зычны	аснова на *г, к, х*
горад	*вучань*	*палец*	*ранак*
…	…	…	…